

#5(57), 2020 część 1

Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe
(Warszawa, Polska)

Czasopismo jest zarejestrowane i publikowane w Polsce. W czasopiśmie publikowane są artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Czasopismo publikowane jest w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim.

Artykuły przyjmowane są do dnia 30 każdego miesiąca.

Częstotliwość: 12 wydań rocznie.

Format - A4, kolorowy druk

Wszystkie artykuły są recenzowane

Każdy autor otrzymuje jeden bezpłatny egzemplarz czasopisma.

Bezpłatny dostęp do wersji elektronicznej czasopisma.

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

Rada naukowa

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

#5(57), 2020 part 1

East European Scientific Journal
(Warsaw, Poland)

The journal is registered and published in Poland. The journal is registered and published in Poland. Articles in all spheres of sciences are published in the journal. Journal is published in **English, German, Polish and Russian.**

Articles are accepted till the 30th day of each month.

Periodicity: 12 issues per year.

Format - A4, color printing

All articles are reviewed

Each author receives one free printed copy of the journal

Free access to the electronic version of journal

Editorial

Editor in chief - Adam Barczuk

Mikołaj Wiśniewski

Szymon Andrzejewski

Dominik Makowski

Paweł Lewandowski

The scientific council

Adam Nowicki (Uniwersytet Warszawski)

Michał Adamczyk (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Peter Cohan (Princeton University)

Mateusz Jabłoński (Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)

Piotr Michalak (Uniwersytet Warszawski)

Jerzy Czarnecki (Uniwersytet Jagielloński)

Kolub Frennen (University of Tübingen)

Bartosz Wysocki (Instytut Stosunków Międzynarodowych)

Patrick O'Connell (Paris IV Sorbonne)

Maciej Kaczmarczyk (Uniwersytet Warszawski)

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Redaktor naczelny - Adam Barczuk

**Dawid Kowalik (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Peter Clarkwood(University College
London)**

**Igor Dziedzic (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Klimek (Polska Akademia
Nauk)**

**Alexander Rogowski (Uniwersytet
Jagielloński)**

Kehan Schreiner(Hebrew University)

**Bartosz Mazurkiewicz (Politechnika
Krakowska im. Tadeusza Kościuszki)**

**Anthony Maverick(Bar-Ilan
University)**

**Mikołaj Żukowski (Uniwersytet
Warszawski)**

**Mateusz Marszałek (Uniwersytet
Jagielloński)**

**Szymon Matysiak (Polska Akademia
Nauk)**

**Michał Niewiadomski (Instytut
Stosunków Międzynarodowych)**

Editor in chief - Adam Barczuk

1000 kopii.

**Wydrukowano w «Aleje Jerozolimskie
85/21, 02-001 Warszawa, Polska»**

**Wschodnioeuropejskie Czasopismo
Naukowe**

**Aleje Jerozolimskie 85/21, 02-001
Warszawa, Polska**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

1000 copies.

**Printed in the "Jerozolimskie 85/21, 02-
001 Warsaw, Poland»**

East European Scientific Journal

**Jerozolimskie 85/21, 02-001 Warsaw,
Poland**

E-mail: info@eesa-journal.com ,

<http://eesa-journal.com/>

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Мазур К.В., Гонтарук Я.В. РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС	4
Фурман И.В. НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ	11
Киш Л.М. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗЕРНА РІЗНИМИ ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ	18
Логоша Р.В., Колесник Т.В. ГНОСЕОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК» ЯК ОСНОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В КОНТЕКСТІ МНОЖИНИ СУПУТНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ.....	24
Nigmanov A.U. THE ROLE OF DIGITAL NUCLEAR ENERGY IN THE WORLD ECONOMY	33
Продіус О.І. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	36
Rogovaja N.V., Volodko O.V. КОМУНІКАЦІЯ ЯКО НАРЗЄДЗІЕ ДО КОНКУРЕНЦЫНОЌІ PRZEDSIĘBIORCZOЌI HOTEL UKRAINY.....	40
Сартова Р.Б. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ЖИЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	42
Сейткулова А.Б. АНАЛИЗ КРЕДИТОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ.....	50
Сюткина Е.С., Ильинова С.М., Гапоненко Ю.А. КОНЦЕПЦІЯ НАЛОГОВОГО МОНИТОРИНГА В НОВОЙ МОДЕЛІ НАЛОГОВОГО АДМІНІСТРИРОВАНИЯ.....	53
Фішук Н., Оніщенко М. СИСТЕМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У РАМКАХ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	55
Yuldashev A.S. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL FINANCIAL POLICY OF CHINA.....	63
Мудрик Д.Г., Ковнир В.Н. КРИТИКА ЕКОНОМІЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ	66

сільськогосподарськими підприємствами: теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2014. № 12. С. 42.

15. Щербак В.Г. Проблеми проникнення вітчизняних підприємств на зовнішні ринки. Фінанси України. 2004. № 4. с. 73.

16. Incoterms-2010. Правила з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі.

Видавництво ТОВ “Асоціація експортерів та імпортерів ЗЕД”. К., 2010. 265 с.

17. Skydan O. V., Dankevych V. Y., Dankevych Y. M. The Current State of Applying Space Technologies to Monitor Land Use Efficiency. The problems of economy. 2019. № 3 (41) p. 281–288.

УДК 330.83

R. V. Logosha,

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Agrarian Management Department,*

T. V. Kolesnik,

*Candidate of economic sciences, associate professor,
Associate Professor of Administrative Management Department
and alternative energy sources,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

GNOSEOLOGY OF THE CONCEPT OF "MARKET" AS THE MAIN ECONOMIC CATEGORY IN THE CONTEXT OF MANY ASSOCIATED ECONOMIC CATEGORIES

Логоша Роман Васильевич,

*доктор экономических наук, доцент,
доцент кафедры аграрного менеджмента,*

Колесник Татьяна Васильевна,

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры административного менеджмента
и альтернативных источников энергии
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

ГНОСЕОЛОГИЯ ПОНЯТИЯ «РЫНОК» КАК ОСНОВНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ В КОНТЕКСТЕ МНОЖЕСТВА СОПУТСТВУЮЩИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ

Логоша Р.В.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту,*

Колесник Т.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

ГНОСЕОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК» ЯК ОСНОВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В КОНТЕКСТІ МНОЖИНИ СУПУТНІХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Summary. The article examines the general preconditions of the economic essence and content of the concept of «market» with further clarification and addition of its interpretation. To achieve the overall goal of the study, a number of such tasks were solved: the prerequisites for the emergence of the market, the process of its formation and development of the market in various social formations that compared with existing interpretations are considered by the author comprehensively from the standpoint of alternative approaches.

The article comprehensively and comprehensively studies the concept of «market» from the standpoint of the existence of the social economy, considers theoretical and methodological approaches to defining the concept of «market» as an economic category. In general, in the economic literature, the essence of the market is covered in a narrow and broad sense. From our point of view, aspects of both approaches are rather a complement to the content of the category «market», which should not be considered as alternatives.

Summarizing the essence of alternative approaches, the market should be considered an economic phenomenon of commodity production, which ensures its efficient functioning and solves the problems of

consumer demand. At the same time, other approaches to defining the category of «market» deserve attention, where more diverse social aspects are chosen as the main criterion.

Based on the study of the essence of the category «market», it is legitimate to consider it as a specific area of exchange of goods and services, where there are and implemented relations related to the process of buying and selling goods, their promotion from producer to consumer. Methodologically universal market can be determined by the ratio of supply and demand, which necessarily requires adjustment to take into account the functional impact of other elements of the market system, as well as the populated area, which depends on the market. In turn, fundamentally new in this definition is the emphasis on the role of the market in the existing economic system, where the state and nature of the market determine the state of the system. In this case, both the system and the market naturally change over time, and their perfection is functional and effective at the same time. Hence, the market, its perfection and efficiency, as well as the efficiency of functioning - is a determinant of the perfection and efficiency of any economic system.

Аннотация. В статье исследуются общие предпосылки экономической сущности и содержания понятия «рынок» с последующим уточнением и дополнением его толкования. Для достижения общей цели исследования был решен ряд следующих задач: исследованы предпосылки возникновения рынка, процесс его формирования и развития рынка в различных общественных формациях что по сравнению с существующими толкованиями рассматриваются автором комплексно с позиции альтернативных подходов.

В статье комплексно и всесторонне исследовано понятие «рынок» с позиции существования общественного хозяйства, рассмотрены теоретические и методические подходы к определению понятия «рынок» как экономической категории. Всего в экономической литературе сущность рынка освещается в узком и широком смысле. С нашей точки зрения, аспекты обоих подходов является скорее дополнением содержания категории «рынок», не должны рассматриваться как альтернатива.

Обобщая сущность альтернативных подходов, рынок следует считать экономическим феноменом товарного производства, который обеспечивает эффективное его функционирование и решает проблемы спроса потребителей. При этом заслуживают внимания другие подходы к определению категории «рынок», где основным критерием выбрано более разносторонние социальные аспекты.

На основе проведенного исследования сущности категории «рынок», правомерно рассматривать его как специфическую сферу обмена товарами и услугами, где возникают и реализуются отношения, связанные с процессом купли-продажи товаров, их продвижение от производителя к потребителю. Методически универсальный рынок, может быть определен по соотношению спроса и предложения обязательно нуждается в корректировке с учетом функционального влияния других элементов рыночной системы, а также за населенным пространством, зависит от данного рынка. В свою очередь принципиально новым в таком определении является акцентирование внимания на роли рынка в имеющейся экономической системе, где состояние и характер рынка определяют состояние системы. При этом и система, и рынок закономерно изменяются во времени, а их совершенство является функциональной и результирующей одновременно. Отсюда рынок, его совершенство и результативность, так же как эффективность функционирования – это детерминантный фактор совершенства и эффективности любой экономической системы.

Анотація. У статті досліджуються загальні передумови економічної сутності та змісту поняття «ринок» з подальшим уточненням і доповненням його тлумачення. Для досягнення загальної мети дослідження було вирішено ряд таких завдань: досліджено передумови виникнення ринку, процес його формування і розвитку ринку в різних суспільних формаціях що порівняно з існуючими тлумаченнями розглядаються автором комплексно з позиції альтернативних підходів.

У статті комплексно та всебічно досліджено поняття «ринок» з позиції існування суспільного господарства, розглянуто теоретичні та методичні підходи до визначення поняття «ринок» як економічної категорії. Загалом в економічній літературі сутність ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. З нашої точки зору, аспекти обох підходів є скоріше доповненням змісту категорії «ринок», які не повинні розглядатися як альтернативи.

Узагальнюючи сутність альтернативних підходів, ринок слід вважати економічним феноменом товарного виробництва, який забезпечує ефективне його функціонування і вирішує проблеми попиту споживачів. При цьому заслуговують на увагу інші підходи до визначення категорії «ринок», де за основний критерій обрано більш різносторонні соціальні аспекти.

На основі проведеного дослідження сутності категорії «ринок», правомірно розглядати його як специфічну сферу обміну товарами і послугами, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу товарів, їх просування від виробника до споживача. Методично універсальний ринок, може бути визначений за співвідношенням попиту і пропозиції, що обов'язково потребує корегування з врахуванням функціонального впливу інших елементів ринкової системи, а також за населеним простором, що залежить від даного ринку. В свою чергу принципово новим у такому визначенні є акцентування уваги на ролі ринку у наявній економічній системі, де стан та характер ринку визначають стан системи. При цьому і система, і ринок закономерно змінюються у часі, а їхня досконалість є функціональною та результирующею водночас. Звідси ринок, його досконалість та результативність, так само

як ефективність функціонування – це детермінантний фактор досконалості та ефективності будь-якої економічної системи.

Key words: market, market economy, economic category, economic theory.

Ключевые слова: рынок, рыночная экономика, экономическая категория, экономическая теория.

Ключові слова: ринок, ринкова економіка, економічна категорія, економічна теорія.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни в Україні останніх десятиліть відбувалися, передусім, щодо політико-економічного устрою країни, відносин власності, розвитку ринкової економіки, форм ринкового господарювання. Все це викликало актуалізацію питань регулювання, прогнозування, моделювання цих процесів, що, у свою чергу, обумовило необхідність уточнення економічної сутності категорії «ринок», а також формування загальної філософії та ідеології трансформаційних процесів. Важливість зазначеного є очевидною при вирішенні проблеми формування ринкових відносин в Україні.

На даному етапі дослідження об'єктом вивчення були соціально-економічна інтерпретація категорії «ринок» та загальної теорії ринку, уточнення методології тлумачення теорії ринку та окремих альтернативних концептів такої. Досягалося це ретроспективним оглядом згаданих категорій та теорій, у т. ч. в контексті можливості їхнього використання при здійсненні ринкових реформ в Україні, а також визначення альтернативних концептів теорії ринку та змісту ключових дискусійних положень відповідно. Інформативною базою досліджень слугували інтелектуальний зміст відомих теорій ринку та регуляцій. Принциповим вбачалося, насамперед, питання гносеології категорії «ринок», по-перше, з точки зору ретроспективи процесу, а по-друге за виділення ключових характеристик категорії, що були привнесені в різні періоди економічної історії з позицій суспільних очікувань від ринку, а також розуміння законів його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх шести століть літературні роботи були присвячені питанням систематизації теоретичних підходів до визначення поняття «ринок». Поряд з цим і в умовах сьогодення ведуться постійні суперечки щодо узагальнення і уточнення поглядів на сутність, види та значення понять ринку.

Дослідженню сутності категорії «ринок», процесу його формування і розвитку присвятили свої роботи С.В. Мочерний [1], С.Д. Дзюбик [2], А.С. Гальчинський [4], В.Д. Базилевич, Ф. Котлер [12], К. Маконелл [9], Д. Рікардо, П.С. Єщенко А.А. Чухно та багато інших. Саме в цих роботах сформовані теоретичні основи сутності, формування і розвитку ринку в умовах трансформаційних змін суспільства. Проте ряд питань залишились не дослідженими достатньо, а саме: з теоретичної точки зору залишаються не достатньо дослідженими питання визначення поняття ринку, які порівняно з наявними тлумаченнями розглядаються в множині супутніх економічних категорій, а також визначення

альтернативних концептів теорії ринку та змісту ключових дискусійних положень відповідно.

Постановка завдання. Метою статті є проведення ретроспективного огляду до визначення економічної сутності категорії «ринок» та альтернативних концептів теорії ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна система побудована на засадах ринку, і роль цього інституту у сучасному суспільстві, очевидно, слід визнати детермінантною до всієї сукупності соціально-економічних відносин. Загальновідомо, що розвиток суспільного поділу праці, економічна відокремленість суб'єктів господарювання за різних форм власності, необхідність обміну продуктами праці стали об'єктивними передумовами виникнення ринку. Процес формування системи глобального та національних ринків відбувався історично впродовж останнього тисячоліття, водночас уточнювалися ключові положення відповідної теорії. Теоретичні і практичні уявлення про закони і сутність ринку змінювалися достатньо динамічно в силу об'єктивних причин, а вірність теоретичних ідей перевірялася за періодичністю та потужністю економічних криз у різний період. Таким чином, узагальнення і уточнення поглядів на сутність, види, значення понять ринку є перманентним і водночас основним процесом еволюції цивілізаційної парадигми.

Після ознайомлення із науковою літературою, що присвячена темі ринку, можемо стверджувати про парадокс сучасності та економічної теорії зокрема, який полягає у тому, що на інформаційному фоні окреслено виключно важливу роль ринку, його функціонування і розвитку, однак його сутність та закони розкриті набагато меншою мірою аніж більшість інших економічних категорій. Тому погоджуємося з думкою Р. Коуза про те, що навіть у посібниках більше місця відводиться аналізу процесу встановлення цін, структури ринку, тоді як поняття «ринок» і що вкладається в цей зміст практично не висвітлюється [1, с. 8].

Характерним є те, що стан інтелектуалізації питання на сьогодні припускає співіснування альтернативних концептів загальної теорії ринку, кожна з яких має достатньо значущу аргументацію, практичне підтвердження тощо. Втім, для будь-якої країни чи групи країн вибір провідної стратегії соціально-економічного розвитку потребує вибору однієї із альтернатив, і це є без перебільшення доленосним біфуркаційним фактором розвитку націй, коли так чи інакше потрібно вибрати із відомого історичного досвіду світу певні правила ринкової поведінки, її обмеження, регуляції тощо.

Саме тому уникнення помилки у виборі потребує коректного тлумачення відомих методологій та відповідно інтерпретованих теорій ринку.

Часовий діапазон літературних робіт, що були присвячені темі ринку, може бути окресленим періодом із XVI ст. до даного часу, тобто із часів панування теорії меркантилізму. Чітко фіксованими періодами такого діапазону можуть бути епохи пізнього меркантилізму (XVI-XVII ст.), надалі – класичної політичної економії (XVII-XIX ст.), неокласики (XIX-XX ст.), останніх економічних теорій XXI ст.

Детальний аналіз робіт теоретиків меркантилізму, таких як В. Стафферд, Г. Скаруффі, Т. Мен, А. Монкретьєн, А. Серра, С. Фортрей, Д. Стюарт, Ж.Б. Колбер, Б. Даванцатті, А. Джевонвез та ін. надано у роботі Л. Корнійчука та ін. [2, с. 41–54]. Серед великої кількості відповідних праць періоду класики-неокласики слід, як вважаємо, виділити напрацювання таких вчених як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ж.-Б. Сей, Л. Вальрас, С. Сісмонді, Д. Мілль, А. Пігу, Е. Чемберлін, Д. Робінсон, Ф. Хайек, Л. Мізес, М. Алле, М. Фрідмен, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Ф. Бродель, В. Нордгауз, Г. Армстронг, Ф. Котлер та багато ін. Саме у цих роботах було закладено відомі і визнані на даний час методології, що пояснювали принципи функціонування ринку. Впродовж пострадянського періоду інтерпретації теорії ринку достатньо активно вивчалися українськими вченими, такими як В. Андрійчук, О. Березін, В. Геєць, С. Дусановський, С. Кваша, Ю. Коваленко, О. Мороз, С. Мочерний, Т. Осташко, О. Точилін, П. Саблук, А. Чухно та ін.

Слід зазначити, що при цьому сьогодні інтерес до згаданої проблеми, вочевидь, лише посилюється. У сучасній економічній літературі найчастіше концепт ринку розглядається в світлі тлумачень класичної та неокласичної течій, проте це є предметом самих активних дискусій.

Необхідно підкреслити, що економічна категорія «ринок» традиційно була багатоаспектною саме у розрізі ретроспективності аналізування економічної історії. За певними джерелами – Т. Гоббса [3], Д. Рікардо [4], К. Маркса [5] – історично першим ринком був ринок праці у світі, який документально зафіксовано, як стверджується згаданими авторами, з XIII ст. н. е. Проте, як вважаємо, у даному разі має місце невинуватене ототожнення двох економічних явищ, які описують процеси одного рівня, проте по суті є різними: 1) ринок праці, який відбиває фундаментальність світової спеціалізації економічних агентів як найбільш вигідного варіанту економічного співіснування; 2) ринок як система обміну товарами та послугами, що знову ж таки є універсальним механізмом організації економічного життя. В даній дисертації було приділено увагу саме ринку як системі обміну, де питання ринку праці розглядалися як підпорядковані та взаємообумовлені широким тлумаченням цього інституту.

Розглядаючи ринок через призму історії розвитку, варто зазначити, що даний термін є дуже давнім. Точного визначення категорії «ринок» в економічній літературі не існує. Найбільш глибокий, як вважаємо, історичний аналіз гносеології даної категорії належить Й. Кулішеру [6], І. Валлернстайну [7], Ф. Броделло [8], Й. Шумпетеру [9] та ін. Більшість інформаційних джерел співвідносить появу ринків з міськими ринками – тобто місцями, де регульовано більшою чи меншою мірою та з певною періодичністю здійснювався обмін через торгівлю; історично це пов'язувалося із діяльністю фінікійців та грецьких міст, тобто щонайменше орієнтовно з I тис. до н. е.

У слов'янській лінгвістиці поняття «ринок», очевидно, було запозичене від поєднання польського «гупек», що означало «коло, міська площа» та середньовісньонімецького «rinoges», що мало значення «кільце, обруч, збори». В якості економічного поняття дані слова у подальшому набули значення «торгова площа», тоді як в етимологічному контексті ринок, здебільшого, сприймався як «...аукціон, на якому відбувається пошук ціни, що зрівноважує попит і пропозицію» [10].

У тлумачному словнику В. Даля розуміння категорії «ринок» зводиться до певної площі у містах та селах, куди з'їжджаються покупці й продавці у конкретно визначені дні і продають свої товари [11]. Схоже визначення викладено у тлумачному словнику за редакцією Д. Ушакова, де його доповнено лише «... місцем, де відбувається сфера товарного обміну і товароруху» (кін. цит.) [12, с. 117].

Численність підходів до визначення категорії «ринок» обумовлена, з одного боку, різними сферами їх застосування, а з іншого – використанням категорійного апарату різних економічних теорій. Так, декілька визначень ринку наведено в Оксфордському словнику: «Ринок – це сукупність продавців і покупців; місце, де зустрічаються продавці і покупці; умови для купівлі-продажу» [13, с. 24]. В енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона зазначається, що ринок – це місце для торгівлі необхідними для життя речами. У давніх греків ринок називався «агога», а у римлян – це місце мало назву «forum» [14, с. 9].

В свою чергу, слід відзначити певну еволюційність форм і видів діяльності ринків (рис. 1). Можна стверджувати, що витoki ринку знаходяться на фундаменті повсюдного процесу сільського самозабезпечення, що у подальшому еволюціонувало у напрямку формування товарного виробництва від найпростіших форм і видів ринкового обміну. При цьому на будь-якому етапі еволюції ринку – складного чи найпростішого – цей інститут безумовно функціонував за співвідношення попиту та пропозиції, які і визначають зміст самого терміну «економіка» та «ринок».

ЕТАПИ ПЕРІОД СУПУТНІ
ПРОЦЕСИ

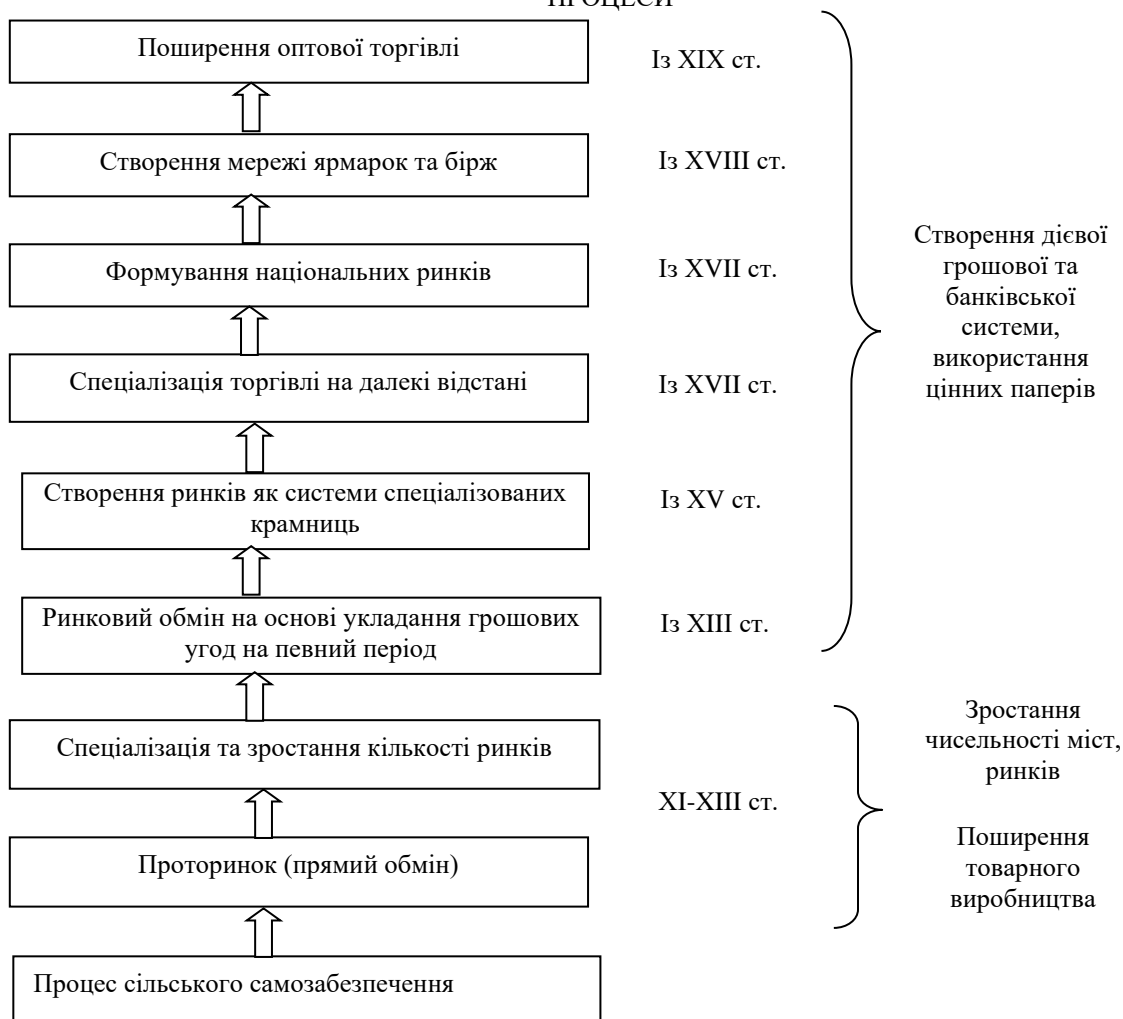

Рис. 1. Еволюція ринку як універсальний світовий економічний процес
Джерело: авторська інтерпретація робіт [6–9, 15].

Існує величезна кількість різноманітних літературних джерел, які свідчать, що ринки у різні історичні часи відрізнялися за формами, видами обміну та контрактації. Звідси вбачаємо безумовну необхідність чіткої градації ринків до якоїсь сукупності критеріїв методологічного рівня, де таким розглядалася стадійна інтерпретація соціально-економічного розвитку суспільства.

Так, за даними Й. Кулішера [6], І. Валлернстайна [7], Ф. Броделя [8], Й. Шумпетера [9], В. Зомбарта [15], перші ринки відзначалися історично прямим обміном, коли продавали переважно з т. з. «перших рук». Нами така форма найпростішого ринку віднесена до проторинку.

За цими ж свідченнями, подальше вдосконалення ринків може бути віднесене до XI-XII ст. н.е. вже до епохи середньовіччя, що знаменувалося появою практики спеціалізації та збільшення кількості ринків. Надалі як масове і економічне важливе явище ринок еволюціонував у напрямку поширення т. з. «торгівлі на рознос».

Вже у XV-XVI ст. ринок, насамперед, м. Венеції, а за ним і багато інших економічно незалежних міст та цілих держав, починає

охоплювати практика укладання грошових угод на певний період, де основним фактором стало формування потужної і дієвої грошової системи. Із XVII ст. в Європі формується новий тип ринку, який характеризує система крамниць, що, у свою чергу, трансформувалося у ринки як системи спеціалізованих крамниць, де окремим і дуже економічно важливим випадком стала спеціалізація торгівлі на далекі відстані.

У XVIII ст. ринок економічно розвинених тодішніх країн еволюціонував у напрямку поширення мережі ярмарок та бірж, де основну роль відіграватиме знов-таки торгівля на далекі відстані. Вже у новітній історії XIX ст. досконалість ринків визначалася поширенням оптової торгівлі із створенням системи автономного організування складської логістики, комор, сховищ, пакгаузів тощо. Згаданими авторами [6–9, 15] стверджується, що факт формування національних ринків – в межах економік окремих країн – тією чи іншою мірою мав місце лише з початку XVII ст. На фоні зазначеного, будучи передумовою чи наслідком, із цього самого часу діяльність ринків характеризує використання

цінних паперів та торгівля із залученням банківських інструментів.

Подібна ретроспективна схема надає підстави як для визначення самої історії ринку, так і логіки сутнісних змін процесу. Звідси, становлення і розвитку ринкової системи слід розглядати як еволюційний процес, що відбувався тисячоліттями. На початкових етапах матеріальне виробництво переважно було натуральним, і ринок насичувався невеликими обсягами товарів. При цьому за своїм значенням цей інститут не відіграв особливого ролі у підтримці обмінних пропорцій у суспільному розвитку і споживанні товарів. З часом удосконалювалось і розвивалось матеріальне виробництво і, відповідно, зростали обсяги ринкових операцій купівлі-продажу. Водночас із кількісними відбувалася зміна ролі самого ринку: із допоміжної ланки технічного характеру перетворився на детермінантний фактор соціально-економічних відносин.

Так, з точки зору М. Кембелла та Б. Стенлі, ринкова економічна система може бути інтерпретованою за універсальними критеріями, де досконалість такої може бути оцінена за наступною аргументацією: 1) скільки і що слід виробляти; 2) як це слід виробляти; 3) хто повинен отримати вироблене; 4) чи здатна ця система адаптуватися до змін [16, с. 468]. Це слід, як вважаємо, розуміти таким чином, що досконалість ринку обумовлена параметрами та і ефективністю пропозиції, особливостями розподілу та споживання, а також динамікою і сутністю змін з огляду на нові умови функціонування ринку.

Характерно, що і нині в економічних дослідженнях категорія «ринок» продовжує розглядатися неоднозначно. Різні підходи у тлумаченні сутності ринку пояснюються тим, що на шляху розвитку людських відносин ринок зазнавав відповідних змін в залежності від суспільних умов розвитку економіки держав, мети і завдань, які ставило перед собою суспільство на різних етапах свого розвитку.

Дефініція категорії «ринок» за версією французького ученого-економіста О. Курно передбачала, що ринок – це «...будь-який район, в якому відносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на ті самі товари мають тенденцію легко й швидко вимірюватися» (*кін. цит.*) [17, с. 135–147]. Такий зміст зберігся і до наших часів як побутовий. У свій час А. Сміт підійшов до визначення даного поняття на більш високому абстрактному рівні, висунувши на перший план сам факт взаємодії продавців і покупців, зіставлення попиту та пропозиції, формування ринкових цін [18, с. 11].

На думку С. Мочерного, у працях А. Сміта та Д. Рікардо поняття ринок не мало чіткого політично-економічного визначення і використовувалося, передусім, для характеристики ринкового попиту. Натомість, аналізуючи основну роботу А. Сміта, можна стверджувати про те, що цим автором ринок розглядався, передусім, як

регулятор поділу праці, де, у свою чергу, ринок – це перебування «невидимої руки», де зустрічаються й автоматично врівноважуються через механізм цін попит і пропозиція [19, с. 381].

У. Джевонс, за свідченням А. Маршала, поняття «ринок» описував як місце, де продають продукти харчування. Звідси ринок почав офіційно формуватися і розвиватися з продажу сільськогосподарської продукції, при чому у регіональному аспекті, тобто на окремій території якоїсь країни. В свою чергу, А. Маршал зазначає, що у міру вдосконалення ринку посилювалася тенденція в певний проміжок часу сплачувати за той самий товар однакову ціну [20, с. 296] – тобто, на відміну від О. Курно, А. Маршал більше уваги зосереджував на ролі ринку як вирівнювача ціни в масштабах певного регіону чи навіть країни. Дж. С. Мілль [21, с. 99], а пізніше і Ф. Бродель [8, с. 471] цю функцію віднесли до однієї з основних характеристик ринку капіталістичного типу.

У Великій радянській енциклопедії визначається, що теорія ринку була створена К. Марксом, і що така є складовою теорії відтворення [22, с. 285], що, як вважаємо, є принаймні неточним ні за авторством, ні за змістом. В Українській радянській енциклопедії визначення поняття ринок вже ширше, коли ринок розглядається як сфера товарного обміну, пропозиція і платоспроможний попит на товари або на один вид товару [23, с. 193]. Як можемо бачити, в даному разі основними є поняття попиту, пропозиції та платоспроможності. У більш пізніх енциклопедичних версіях ринок розглядався часто як тип господарського зв'язку між суб'єктами господарювання або як форма функціонування економіки.

Загалом в економічній літературі сутність ринку висвітлюється у вузькому і широкому розумінні. Вчені, що були прихильниками вузького розуміння терміну, здебільшого дотримувалися точки зору про те, що ринок – це система економічних відносин між продавцями (виробниками) і споживачами (представниками попиту) окремих товарів та послуг, які формуються під впливом попиту і пропозиції; або як інститут чи механізм, який зводить разом покупців і продавців окремих товарів та послуг [16, с. 23]. За цієї позиції співвідношення сфери виробництва і попиту, саме ринок інформує товаровиробників про те, що потрібно виробляти, в якій кількості, якої якості і за якою ціною, тоді як через ринок споживачі впливають на виробництво і рівень цін.

На думку А. Чухно, ринок – це конкретна форма прояву і товарного обміну, і товарного обігу, а також сукупність економічних відносин між покупцями і продавцями в процесі купівлі-продажу товару/послуг [24, с. 4].

У свою чергу, П. Самуельсон та ін. розглядали ринок як певний механізм, в умовах дії якого будують свої відносини продавці й покупці на засадах, що надають можливість врегулювати ціну та кількість товарів, задовольняючи учасників [25, с. 18]. Доволі схоже визначення надають Г.

Армстронг і Ф. Котлер, які вважають, що ринок – це сукупність наявних і потенційних покупців товару [26, с. 34]. Такі покупці мають спільні потреби чи запити, які можна задовольнити шляхом обміну. Отже, за таким визначенням ринок являється проміжною ланкою, яка поєднує товаровиробників і споживачів продукції. Тому розмір ринку залежить від кількості покупців, які відчувають потребу в будь-якому товарі, які мають кошти для здійснення угоди та бажання запропонувати ці кошти в обмін на потрібний їм товар.

На нашу точку зору, вищевикладені підходи до сутності категорії «ринок» характеризують лише одну його сторону, оскільки не охоплюють виробників, споживачів, посередників, постачальників та інших суб'єктів ринкових відносин, а також – що головне – уникають висвітлення ролі ринку щодо всього комплексу соціально-економічних відносин соціуму, яка, за нашою гіпотезою, завжди є значно вагомішою і більш функціональною аніж традиційно вважається. Тому ми дотримуємося більш широкого тлумачення, акцентуючи увагу насамперед на багатоаспектній функціональності ринку.

Так, більш ширшому розумінні економічна категорія «ринок» охоплює декілька понять. Так, у фінансовому словнику-довіднику за ред. М. Дем'яненка окреслено: «Ринок є системою економічних відносин, що складається у процесі виробництва, обігу й розподілу товарів, а також руху грошових коштів, для яких характерна свобода суб'єктів у виборі покупців та продавців, визначенні цін, формуванні і використанні матеріальних і фінансових ресурсів» (*кін. цит.*) [27, с. 388]. При цьому регулюючу роль при таких відносинах здійснює держава, шляхом запровадження непрямих економічних регуляторів (податки, митні платежі, бюджетні асигнування, кредитні ресурси та ін.).

У політекономічному аспекті ринок розглядають як тип господарських зв'язків між суб'єктами господарювання, тобто як форма господарського зв'язку між товаровиробниками через купівлю-продаж товарів. Те, що ринок включає не тільки відносини з купівлі-продажу, а й соціально-економічні (власності, виробництва, розподілу, споживання і т. д.) та організаційно-економічні відносини (різноманітні конкретні форми організації ринку тощо) дає підстави розглядати ринок у функціонуючій економічній системі як сукупність багатофункціональних підсистем.

За твердженням С. Мочерного, «Ринок – це сукупність економічних відносин між фізичними і юридичними особами, а також між державами і наднаціональними органами, міжнародними фінансово-кредитними інститутами з організації та купівлі-продажу різноманітних товарів і послуг відповідно до законів товарного виробництва» (*кін. цит.*) [28, с. 235]. Як бачимо, у цьому визначенні

терміни «продавець» і «покупець» змінені на «фізичні і юридичні особи» до яких додаються наднаціональні органи та міжнародні фінансово-кредитні інститути. Дане трактування ринку охоплює як відносини купівлі-продажу товарів і послуг, так і відносини власності, матеріального виробництва, економічного механізму розподілу та споживання тощо.

Сутність ринку також трактується як система соціально-економічних відносин відчуження-присвоєння (т. з. «вторинного привласнення») у сферах розподілу та обігу товарів, які, по-перше, опосередковують виробництво товарів (т. з. «первинне привласнення»), і, по-друге, засновані на вільній взаємодії агентів [29–30].

Трактування категорії «ринок» вимагає уточнення також з огляду того, що у науковій літературі сформувались два підходи визначення даної категорії: інституційний та функціональний.

Зокрема, існує точка зору, представлена роботами А. Маршала, Ф. Хайєка, У. Джевонса, та ін., про те, що ринок – це, насамперед, соціально-економічний інститут, який охоплює традиційні елементи будь-якого інституту. Тобто це – групи агентів (посередники, виробники, споживачі), а також норми та механізми, що регулюють специфічні відносини між ними, і при цьому саме і лише ринок дозволяє найбільш повно і ефективно використати інформацію, яка розсіяна між величезною кількістю індивідуальних агентів [20, 31–32]. Більше того, ринок є найефективнішим механізмом досягнення спонтанного, раціонального порядку через властиві тільки йому традиції, звичаї, елементарні норми моралі і права, що є вже суто інституційними категоріями [33, с. 9].

Аргументи прихильників функціонального підходу – Р. Коуза, М. Фрідмена, Д. Робінсона, Х. Зайделя та ін. [1, 34–36] – передбачають, що ринок є сукупністю соціально-економічних відносин, що пронизують всі сфери суспільного життя, де ринок покликаний – функціонально через власні закони та механізми – з'ясувати основи взаємодії економічних агентів.

З нашої точки зору, зазначені аспекти обох підходів є скоріше доповненням змісту категорії «ринок», які не повинні розглядатися як альтернативи. Ринок безумовно представлений набором власних норм і традицій інституційної природи, які, тим не менше, потребують опису функціональності, адже саме для цього ринок і виник як такий.

Узагальнюючи вищезгадане, ринок слід вважати економічним феноменом товарного виробництва, який забезпечує ефективне його функціонування і вирішує проблеми попиту споживачів. Відповідно до класичного трактування, ринок – це відповідним чином сформована система економічних відносин між суб'єктами господарювання. Отже, поняття «ринок» можна характеризувати, виходячи з таких його ознак: сфера обігу, форми руху сукупного

суспільного продукту, тип господарських зв'язків і т. п. [37, с. 20].

При цьому заслуговують на увагу інші підходи до визначення категорії «ринку», де за основний критерій обрано більш різносторонні соціальні аспекти. На нашу думку, достатньо обґрунтованим є визначення ринку, що вироблено в рамках інституціональної теорії. З цієї точки зору ринок є структурою, що охоплює – як зазначалося вище – різні інститути: закони, правила гри, кодекси поведінки, типи відносин і зв'язків [38]. Так, Д. Норт трактує ринок як систему інститутів, одні з яких збільшують його ефективність, а інші – знижують [39, с. 94].

Аналогічні визначення ринку в рамках інституціональної теорії належить Дж. Ходжсону, який вважає, що ринок – це набір соціальних інститутів, в рамках яких регулярно відбувається велика кількість актів обміну специфічного типу, де дані інститути певною мірою сприяють цим актам обміну і надають їм структуру; при цьому захист правових процедур на організованому ринку переважно здійснюється через укладення контрактів між суб'єктами ринку [40, с. 256].

Таким чином, комплексний підхід до визначення процесу формування та розвитку ринку зумовлюються певними ринковими відносинами, що включають сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів політичного, економічного, правового та соціально-психологічного характеру і впливають на інтенсивність товарно-грошових відносин [41–43].

Існують і інші підходи щодо сутності та ролі сучасного ринку в суспільному житті. До таких слід віднести концепт світосистемного аналізу І. Валлерстайна [7], ліві теорії марксизму та неомарксизму [44–45], парадигму «матеріальної цивілізації» Ф. Броделя [8] та ін., за якими ринок у явно недосконалому реальному суспільстві сучасного капіталізму є скоріше гіпертрофованим, аніж функціональним механізмом.

Таким чином, бачимо ретроспективно постійну зміну та вдосконалення існуючих трактувань ринку. На нашу думку, наведені (та інші) варіації є скоріше доповнюючими. Підкреслюємо те, що ці підходи не спростовують потенційну функціональність інституту ринку в певних ідеальних умовах. Постійна видозміна поняття, очевидно викликано тими процесами, які постійно відбуваються під час формування економіки та змінювали її: змінювалися економічні системи, набували більшого розвитку ринкові елементи, ставилися інші цілі, завдання, використовувалися різні інструменти, різноманіття яких постійно збільшувалося.

Висновки. Отже, вважаємо на основі проведеного дослідження сутності категорії «ринку», правомірно розглядати таких як специфічну сферу обміну товарами і послугами, де виникають і реалізуються відносини, пов'язані з процесом купівлі-продажу товарів, їх просування від виробника до споживача. Методично

універсальний ринок, на думку автора, може бути визначений за співвідношенням попиту і пропозиції, що обов'язково потребує корегування з врахуванням функціонального впливу інших елементів ринкової системи, а також за населеним простором, що залежить від даного ринку; зазначене об'єктивно потребує конкретної емпіричної інтерпретації. В свою чергу, прийнято розрізняти місцевий, національний (внутрішній) та світовий ринок, де основними елементами ринкового механізму виступає ціна, попит, пропозиція. Дане визначення не носить принципово характеру, скоріше узагальнюючи найбільш відомі, поширені і змістовні підходи. Однак, принципово новим у такому визначенні є акцентування уваги на ролі ринку у наявній економічній системі, де стан та характер ринку визначають стан системи. При цьому і система, і ринок закономірно змінюються у часі, а їхня досконалість є функціональною та результуючою водночас. Звідси ринок, його досконалість та результативність, так само як ефективність функціонування – це детермінантний фактор досконалості та ефективності будь-якої економічної системи.

Список літератури:

1. Коуз Р. Г. Фирма, рынок и право/пер. с англ. Нью-Йорк: Телекс, 1991. 192 с. [in Russian].
2. Історія економічних вчень: підручник/Корнійчук Л. Я., Титаренко Н. О. та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. Київ: КНЕУ, 1999. 564 с. [in Ukrainian].
3. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Сочинение: в 2 т. Т. 2/пер. А. Гутермана. Москва: Мысль, 1991. 590 с. [in Russian].
4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Избранное/пер. с англ. П. Ключин. Москва: Эксмо, 2007. 960 с. [in Russian].
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3 т. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала/пер. И. И. Степанова-Скворцова. Ленинград: Политиздат, 1950. 794 с. [in Russian].
6. Кулишер И. М. История экономического быта Западной Европы. Т. 1–2. Челябинск: Социум, 2004. 337 с. [in Russian].
7. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире/пер. с англ. Санкт-Петербург: Унив. кн., 2001. 416 с. [in Russian].
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: XV- XVIII вв. Т. 3. Москва: Мир, 1992. С. 550. [in Russian].
9. Шумпетер Й. А. История экономического анализа: в 3 т./пер. с англ.; под ред. В. С. Автономова. Санкт-Петербург: Эконом. шк., 2001. XI. III. 1664 с. [in Russian].
10. Фокин Н. И. Экономика: В начале было Слово. URL: <http://dictionary-economics.ru/word>. [in Russian].
11. Толковый словарь В. И. Даля. URL: <http://poiskslov.com/word>. [in Russian].

12. Толковый словарь русского языка/под ред. Д. Н. Ушакова. URL: <http://poiskslov.com/word>. [in Russian].
13. The Pocket Oxford Dictionary of Current English/Revised Eighth Edition. New York: Oxford University Press, 1996. P. 543. [in English].
14. Дудар Т. Г., Дудар В. Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 246 с. [in Ukrainian].
15. Зомбарт В. Современный капитализм. Т. 2. Теория капиталистического развития. Москва: И. Н. Кушнерев и Ко, 1904. VI. 487 с. [in Russian].
16. Кэмпбелл Р. М., Стенли Л. Б. Экономикс: принципы, проблемы и политика: учебник/пер. с англ. 17-е изд. Москва: ИНФРА-М, 2009. XXVIII. 915 с. [in Russian].
17. Железнов В. Я. Очерки политической экономии: рынок/сост. А. А. Чухно. Киев: Україна, 1995. С. 135–147. [in Russian].
18. Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С. Основы організації сільськогосподарського ринку. Київ: ІАЕ УААН, 1997. 139 с. [in Ukrainian].
19. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с. [in Russian].
20. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Прогресс-Универс, 1993. 1076 с. [in Russian].
21. Mill J. S. Collected Works of John Stuart Mill. Vol. 10. Essays on Ethics, Religion, and Society/edited by John M. Robson. London: Routledge and Kegan Paul. 1979. P. 413. [in English].
22. Большая Советская энциклопедия. 3-е изд. Москва: БСЭ, 1955. Т. 37. 522 с. [in Russian].
23. Українська радянська енциклопедія/ред. М. П. Бажан, О. І. Білецький, І. К. Білодід, В. Г. Бондарчук, П. А. Власюк та ін. Київ: Укр. радян. енциклопедії, 1963. С. 249. [in Ukrainian].
24. Рынок: учебник/упоряд. А. А. Чухно. Київ: Украина, 1995. 448 с. [in Russian].
25. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика/пер. с англ. Москва: Вильямс, 2000. 688 с. [in Russian].
26. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг/пер. з англ. Москва, 2001. 608 с. [in Russian].
27. Дем'яненко М. Я., Лузан Ю. Я., Саблук П. Т., Скупий В. М. Фінансовий словник-довідник. Київ: ІАЕ УААН, 2003. 555 с. [in Ukrainian].
28. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3/редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2002. 954 с. [in Ukrainian].
29. Рибалкін В. О., Лазня І. В. Теорія власності. Київ: Логос, 2000. 279 с. [in Ukrainian].
30. Маневич В. О. О закономерностях становления рынка. Вопросы экономики. 1993. № 3. С.104. [in Russian].
31. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок. Челябинск: Социум, 2011. 394 с. [in Russian].
32. Дживонс У. С. Краткое сообщение об общей математической теории политической экономии. Вехи экономической мысли. Т. 1. Теория потребительского поведения и спроса/под ред. В. М. Гальперина. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2000. 380 с. [in Russian].
33. Кристальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні. Економіка АПК. 1998. № 7. С. 8–11. [in Ukrainian].
34. Фридмен М. Количественная теория денег. Москва, 1996. 246 с. [in Russian].
35. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. Москва: Юрайт, 1986. 450 с. [in Russian].
36. Зайдель Х., Теммен Р. Основы учения об экономике. Москва: Дело ЛТД, 1994. 134 с. [in Russian].
37. Логоша Р. В. Формування постіндустріального ринку овочевої продукції в Україні: монографія. Вінниця: Вінн. обл. друкарня. 2017. 515 с. [in Ukrainian].
38. Veblen T. Essays in Our Changing Order. New Brunswick, NJ: Transaction, 1997. P. 251. [in English].
39. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики/пер. с англ. А. Н. Нестеренко. Москва: Начала, 1997. 192 с. [in Russian].
40. Ходжосон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории/пер. с англ. Москва: Дело, 2003. 464 с. [in Russian].
41. Харченко В. В. Функції бізнес-планування процесів сільськогосподарського виробництва. Вісн. Харків. нац. техн. ун-ту сільськогосподарства: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Харків: ХНТУСГ, 2004. Вип. 32. С. 212–215. [in Ukrainian].
42. Галушко В. П., Гвідо Ван Хуленбрук, Ковтун О. А. Основы аграрной экономики: учебник. Київ: Вищ. освіта, 2003. 399 с. [in Ukrainian].
43. Logosha R. V., Kolesnik T. V. Formation, functioning and development feature of agricultural markets in Ukraine. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2019. №9. С. 7-18. [in English].
44. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства [глави з книги]/пер. В. Курганський. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. С. 87–134. [in Ukrainian].
45. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии/сост. А. Я. Алхасов; пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; науч., ред. перевода Г. С. Батыгин. Москва: Общественное мнение, 2003, 336 с. [in Russian].